

ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE HUKUKİ KİŞİLİK KAZANMALARI: PAB ÖRNEĞİ

The Historical Development and Acquiring Legal Personality of International Organizations from the Perspective of International Law: The Case of IPU

Dr. Ahmet ULUTAŞ*

Geliş Tarihi: 2.05.2023 | Yayına Kabul Tarihi: 2.06.2023

Öz

Uluslararası hukuk doktrininde, son dönem ile önceki dönemler uluslararası hukuku arasındaki en büyük farkın, şu anda uluslararası örgütlerin işgal ettiği önemli konum olduğu görüşü dile getirilmektedir. Söz konusu uluslararası örgütler, bölgesel veya küresel çapta olabilmektedirler. Uluslararası örgütlere üye devletlerce tanınan yetkiler ve yüklenen görevler de farklılıklar gösterebilmektedir. Bu noktada, bazı uluslararası örgütler, hukuki bakımdan uluslararası hukuk kişiliğine sahip birer örgüt olarak tanıılır ve bu nedenle uluslararası yasal yükümlülüklerin ihlal edilmesinden sorumludurlar. Bu kapsamda çalışmamızda, Birleşmiş Milletler, İslâm İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi ve Parlamentolararası Birlik (PAB) gibi uluslararası örgütlere giden yolda, genel olarak uluslararası örgüt kavramı, tarihsel geçmişi, süreç içinde kat ettiği mesafe perspektifinden bütüncül bir bakış açısıyla ele alınarak incelenecektir. Keza, çalışma kapsamında, uluslararası hukuk bakımından hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgüt olan Parlamentolararası Birlik (PAB), söz konusu perspektiften ve kuruluşu, gelişimi, ana organları ile işleyişlerine hâkim olan kurallar üzerinden ele alınarak tanıtılacaktır. Daha sonra ise PAB'in uluslararası hukuk karşısındaki hukuki niteliğine ilişkin

Abstract

In the doctrine of international law, it is expressed that the biggest difference between the international law of the last period and the previous periods is the important position occupied by international organizations at the moment. These international organizations may be on a regional or global scale. The powers and duties assigned to the international organizations by the member states may also differ. At this point, some international organizations are legally recognized as organizations with the personality of international law, and therefore they are responsible for the violation of international legal obligations. In this context, in our study, on the way to international organizations such as the United Nations, the Organization of Islamic Cooperation, the Council of Europe and the Inter-Parliamentary Union (IPU), the concept of international organization in general will be examined from a holistic approach from the perspective of its historical background and the distance it has covered in the process. Likewise, within the scope of the study, the Inter-Parliamentary Union (IPU), an international organization with a legal personality in terms of international law, will be introduced from the aforementioned perspective and by considering its establishment, development, main organs and the rules that govern its functioning. Then, within the framework of interpretations and

* Sözleşme adı ile Sözleşme metninde yer almayan öz, anahtar kelimeler ve dipnotlar, yazar tarafından hazırlanmıştır. Hâkim, Dr. Adalet Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, ahmetulutas1@gmail.com, Orcid Id:0000-0001-5529-3048.

doktrin ve uygulamadaki yorum ve değerlendirmeler çerçevesinde, uluslararası hukuk kişiliğine sahip bir uluslararası örgüt nitelemesi yapılmasının temel parametreleri ele alınarak irdelenecektir. Burada son olarak, çalışmanın insan hakları hukuku perspektifinden hareketle, PAB bünyesinde yer alan ve Türkiye'den de başvuru kabul etmesi bağlamında önem taşıyan Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'nin yapısı ve işleyişine ilişkin özlü bilgilere yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası örgütler, uluslararası hukuk kişiliği, kurucu belgeler, parlamentolararası birlik, insan hakları.

evaluations in doctrine and practice regarding the legal nature of the IPU towards international law, the basic parameters of the characterization of an international organization with the personality of international law will be discussed. Finally, from the human rights law perspective of the study, concise information will be given about the structure and functioning of the Parliamentary Human Rights Committee, which is located within the IPU and is important in terms of accepting applications from Turkey as well.

Keywords: International organizations, international legal personality, founding documents, interparliamentary union, human rights.

GİRİŞ

Uluslararası hukuk doktrininde, 19. ve 21. yüzyıl uluslararası hukuku arasındaki en büyük farkın, şu anda uluslararası örgütlerin işgal ettiği önemli konum olduğu görüşü sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak tabiatıyla, cari uluslararası hukukun gündeminde olan uluslararası örgütlerin büyüklükleri ve kapsamaları, ele aldıkları konular ile güttükleri amaca ve üye sayısına göre değişiklik göstermektedir. Uluslararası örgütler, iki taraflı, alt-bölgesel, bölgesel veya küresel olabilirler ve görece dar veya çok geniş meseleleri ele almak üzere kurulmuş olabilmektedirler. Uluslararası örgütlere üye devletlerce tanınan yetkiler ve yüklenen görevler de büyük farklılıklar göstermektedir. Bu noktada, bazı uluslararası örgütler hukuki bakımdan uluslararası hukuki kişiliğe sahip birer örgüt olarak tanınırlar ve bu nedenle uluslararası yasal yükümlülüklerin ihlal edilmesinden sorumludurlar. Öte yandan, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, küresel düzeyde önde gelen ve emsal olarak gösterilebilecek uluslararası örgüt, Birleşmiş Milletler (BM) olmuştur.¹ Bununla birlikte, Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Konseyi (AK) gibi diğer uluslararası örgütler de, uluslararası ilişkilerde önemli aktörler haline gelmiş ve hâlihazırda kayda değer roller oynamaktadır. Keza, bunlar arasında, uluslararası ticareti denetleyen ve düzenleyen Dünya Ticaret Örgütü'nü de (DTÖ) zikretmek gerekmektedir. Bu bağlamda, küresel düzeyde İslâm İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile bölgesel düzeyde Amerikan Devletler Örgütü (The Organization of American States, OAS) gibi çok sayıda üyeye sahip örgütler de

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Yıldırım Sak, "Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuk Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği'nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği", **DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Özel Sayı, 2010, (Basım Yılı: 2012), (ss.1205-1230), s.1206.

akla gelmektedir. Diğer bir deyişle esasen, daha 21. yüzyılın başlarında, uluslararası hukukun başat aktörleri olan devletlerin yanında, gerek bireylerin ve gerekse uluslararası örgütlerin, hem uluslararası ilişkilerde hem uluslararası hukukta giderek daha fazla rol oynayacağı düşüncesi ve tespiti sıkça dile getirilmekteydi.²

Buna göre çalışmamızda, Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK), Avrupa Birliği (AB) ve İslâm İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile Parlamentolararası Birlik (PAB) gibi uluslararası örgütlere giden yolda genel olarak uluslararası örgüt kavramı, tarihsel geçmişi, süreç içinde kat ettiği mesafe perspektifinden bütüncül bir bakış açısıyla ele alınarak incelenecektir.

Keza, söz konusu uluslararası örgütlerin türlerine kısaca değinildikten sonra kuruluşları ve uluslararası hukuk bakımından hukuki kişilik kazanmaları konusu ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Devamla, çalışmanın ana konusunu teşkil eden PAB'in kuruluşu, tarihçesi, ana organlarıyla yapı ve işleyişi ile tarihsel süreçte uluslararası hukuk kişiliği iktisap etmesine ilişkin kapsamlı açıklamalara yer verilecektir. Burada son olarak, çalışmanın insan hakları hukuku perspektifinden hareketle, PAB bünyesinde yer alan ve Türkiye'den de başvuru kabul etmesi bağlamında önem taşıyan Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'nin yapısı ve işleyişine ilişkin özlü bilgilere yer verilecektir.

I. ULUSLARARASI ÖRGÜT KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Uluslararası örgütlerin, devletler arasında ilişki kurulmasına duyulan ihtiyaç ve bu ilişkilerin giderek karşılıklı bağımlılık ilişkisi doğurması ve devamlılık arz eden yapılara gereksinim duyulmasından doğduğu görüşü doktrinde sıklıkla dile getirilmektedir.³

Uluslararası örgüt kavramına gelince, doktrinde *Pazarıcı* tarafından uluslararası örgüt, "*uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren ancak devlet niteliği taşımayan her türlü birleşme*" olarak tanımlanmıştır.⁴ Keza, doktrinde *Sur* tarafından uluslararası örgüt, "*devletlerin*

² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/topic/international-law/International-organizations>; Erişim: 19.04.2023.

³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Süleyman Sırn Terzioğlu/Bahadır Bumin Özarslan, **Uluslararası Örgütler Hukuku**, Adalet, Ankara, 2016, s.1; Beril Dedeoğlu, "Uluslararası Örgütlerin Farklı Sınıflandırılma Biçimleri", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Yıl: 1998, Cilt: 49, (ss.15-30), s.16.

⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Turhan, Ankara, 2012, s.185.

*bir araya gelerek aralarında yaptıkları andlaşma ile oluşturdukları, üye devletlerden ayrı hukuki kişiliği, kendi yasası ve organları olan bir varlık”, olarak tanımlanmıştır.*⁵

Öte yandan, egemen devletlerden müteşekkil uluslararası toplum, henüz üst bir yasama merciiine sahip değildir. Milletlerarası toplumda egemen ve eşit devletler yan yana yatay bir yapılanma gösterirler. Diğer bir deyişle, bu toplumu oluşturan üyelerin üzerinde onlar için bağlayıcı kural koyacak bir yasama organı yoktur. Kuralları, devletlerin kendileri koyarlar. Dolayısıyla, hem hukukun yapıcısı hem kişisidirler. Milletlerarası hukuk, bu sebeple bir eşitler arası hukuktur demek yanlış olmaz. Bu nedenle, uluslararası andlaşmalar, modern zamanlarda devletlerin birbirleriyle ilişkilerini düzenlemekte başvuracakları başat yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler bunun yanı sıra tek düze genel ve tutarlı tatbikatları ve hukuki inançları ile teamüller meydana getirerek hukuku oluştururlar. Yukarıda belirtildiği gibi karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bulunan devletler, çok sayıda veçhe içinde kendini gösteren ilişkiler dizisine ihtiyaç duymaktadırlar. Keza, uluslararası andlaşmalar, aynı zamanda devletler açısından, dış politikalarının yürütülmesi için birer enstrüman görevi de görmektedirler. Dolayısıyla, bilhassa devletler için andlaşmalar önem taşımakta ve uluslararası andlaşmalar hukuku da uluslararası hukukta merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bu bağlamda, özellikle uluslararası örgütler bünyesinde hazırlanarak imzaya açılan çok taraflı sözleşmeler, devletler arası ilişkilerin düzenlenmesi bakımından hayati roller oynamakta ve giderek önemi artmaktadır.⁶

Bununla birlikte, uluslararası örgütlere duyulan ihtiyacı ve örgütlerin dünya sahnesine çıkışlarını ele alırken, küresel düzeyde tarihsel perspektiften coğrafi keşiflerin ve bu keşiflerle birlikte Avrupa'ya sömürgelerden gelen yoğun ekonomik değer ve insan gücü kaynağının göz önüne alınması gerekmektedir. Gerçekten de, Avrupa'da Rönesans ve reform dönemiyle birlikte artan coğrafi keşifler

⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Beta, 5. Baskı, İstanbul, 2011, s.149-150; Yücel Acer/İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Seçkin, Ankara, 2019, s.130.

⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ravi Sharma Aryal, **Interpretation of Treaties: Law and Practice**, Deep & Deep Publications, New Delhi, 2003, s.1; Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler-Örnek Kararlar**, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2000, s.7; Rona Aybay, **Uluslararası Yargı**, Alfa, İstanbul, 2013, s.21; Uluslararası hukukta andlaşma kavramı bu konuda temel belge olan VAHS'nin 2/1 maddesinde: “*Andlaşma teriminden, kendisine verilen ad ne olursa olsun ve ister iki ya da birkaç birbiriyle ilişkili belgeden oluşsun, devletler arasında yazılı olarak yapılan ve uluslararası hukuk tarafından düzenlenen bir uluslararası andlaşma anlaşılmalıdır*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Pazarıcı, “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukuna Göre Andlaşma Kavramı”, **MHB**, Yıl: 10, Sayı: 1-2, 1990, (ss.151-163), s.152.

ve buradan elde edilen serveti birikime dönüştüren burjuva sınıfının doğuşu Avrupa çapında giderek diğer unsurlarla birlikte ulus devletlerin de doğuşunu tetikleyen önemli bir unsur teşkil etmiştir. Bu kapsamda, gelişen burjuvazi, yerleşik aristokraziye karşı konumunu tedricen tahkim etmiş, 1648 Westfalya Barışı,⁷ 1789 Fransız Devrimi gibi gelişmeler çerçevesinde tarihsel süreç içinde giderek her alanda daha çok söz sahibi hale gelmiştir. Gelişen burjuvazinin sanayi devrimiyle birlikte elde ettiği buhar gücü ve seri üretim kabiliyeti ülkede yapılan büyük çaplı üretimin dış pazarlara sunulması amacıyla yeni pazar arayışını da beraberinde getirmiştir. Keza, seri üretimle birlikte üretim faktörlerini, yatırımlarını ve servetini teminat altına almayı isteyen burjuvazinin talepleri, kendisine hukuki güvenceyi belirli sınırlar dâhilinde sağlayacak ulus devletlerin de gelişim sürecini hızlandırıcı etki yapmıştır. Bu noktada, belirli sınırlar içinde kendisini olabildiğince yeknesak bir hukuk düzeni içinde güvence altına alan burjuvazi dış pazarlara rahat ve güvenli bir şekilde erişimi için uluslararası işbirliğine geçmişe nazaran daha fazla ihtiyaç duymaktaydı. İşte bu noktada giderek daha sofistike hale gelen uluslararası ilişkilerin tanzimi ile bu ilişkilerin olabildiğince barış içinde ve istikrarlı bir şekilde yürütülmesi ihtiyacı, devletlerin daha fazla yan yana gelmelerini zorunlu kılıyordu. Geçmişte bu ihtiyaç Avrupa'da belirli başlıkların ön plana çıktığı ve belirli aralıklarla toplanan kongrelerle giderilmekteydi. Söz konusu Kongreler marjında Avrupalı liderler ve diplomatlar yan yana gelerek müzakere ve işbirliği arayışında olurlardı. Bu kapsamda ayrıca, zaman içinde daha çok tematik ve pratik ihtiyaçları karşılayan sınıraşan nehirlerin yönetimi amacıyla veya teknolojik gelişmelerin tetiklediği sınıraşan ihtiyaçların karşılanması için Evrensel Posta Birliği gibi sınırlı tematik alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlar ortaya konulmuştur. Bu uygulamaların başarısı ise daha geniş alanlarda duyulan işbirliği ihtiyacının karşılanması ve daimi nitelik taşıyacak işbirliği platformlarının oluşturulması düşüncesini giderek daha da kuvvetlendirmiştir. Belirtildiği üzere sanayi devrimiyle birlikte gelişen ve seri hale gelen üretimin yeni pazarlara çıkış arayışı, barış ve istikrarın yalnızca ülkesel değil küresel düzeyde hayata geçirilmesi ve süreklilik arz edecek şekilde korunması ihtiyacını daha şiddetle hissettirmiştir.

⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Gülsüm Kaya, "Uluslararası Hukukta Kişilik", Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2020, s.24; Nergiz Emir, "Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliğinin Sonuçları", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020, s.25.

Bu ihtiyaçlar ve pratik zorunlulukların yanı sıra tarihsel süreçte bilhassa Avrupa'da Avrupa Birleşik Devletlerinin kurulması gibi daha ileri entegrasyon aşamalarını savunanlar olduğu gibi Avrupa'da halkların refahı ve barışın sürekliliğinin sağlanması amacıyla ve savaşın meydana getirdiği yıkımın ve Avrupa'da açtığı hasarın Avrupa'yı güçsüz bıraktığı kaygısından hareketle, daha sıkı işbirliğini arzulayan görüşlerin de entelektüel çevrelerce ve yazarlarca dile getirildiği görülmektedir. Bunlar arasında tarihsel süreçte yakın zamanlara gelindiğinde, İngiliz Jeremy Bentham (1748-1832) ve Alman yazar Immanuel Kant (1724-1804) akla gelmektedir.⁸

II. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TÜRLERİ

Bu başlık altında uluslararası örgütlerin türlerine ilişkin değerlendirme ve açıklamalara yer verilecektir. Bu kapsamda, uluslararası örgütlerin sınıflandırılması bakımından ilk akla gelen ayırım uluslararası örgütlerin, üyelerinin coğrafi konumlarının yanı sıra yetki ve etki alanları açısından sınıflandırılmasıdır. Buna göre, örgütlerin literatürde bölgesel ve küresel örgütler şeklinde temel bir ayrım tabii tutulduğu görülmektedir. Bu ayırım kapsamında yetkisi küresel olan bir örgüt olarak ilk akla gelen örgüt Birleşmiş Milletler'dir. Gerçekten de Birleşmiş Milletler, ilk kuruluşunda tüm dünya ülkeleri kurucu sıfatıyla taraf olmamışken bile kurucu Şart'ta yetkisini dünya ölçeğinde belli bir bölgeyle sınırlandırmaya ilişkin bir ibare yer almamaktaydı. Dolayısıyla, BM'nin başlangıçtan beri yetkisi küresel olacak şekilde tasarlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün itibarıyla da BM'nin hâlihazırda 193 üyeye sahip olduğu hususu göz önüne alındığında, BM'nin yetkisinin küresel olduğunu rahatlıkla söyleyebilmekteyiz. Buna göre, BM tüm küreyi ilgilendiren neredeyse her bir sorun ve konuda faaliyet göstermektedir. Coğrafi sınırlama bakımından küresel örgütlerden sonra akla gelen örgüt tipi ise sınıflandırma bakımından bölgesel örgütlerdir. Bu örgütler ise BM'nin aksine yetki ve faaliyet alanları bakımından belli bir bölgede ağırlıklı olarak faaliyet göstermektedirler. Bu konuda günümüzden örnek vermek gerekirse ilk akla gelen teşkilatın AB olduğu söylenebilecektir. AB, adı üstünde Avrupa kıtasında bulunan ülkelerin üye olarak kabul edildiği bölgesel bir örgüt olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, AB ve AK gibi bölgesel örgütlerin ağırlıklı olarak yetki ve faaliyet alanı belirli bir bölgeye münhasır olsa da günü-

⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Çağırın, **Uluslararası Örgütler**, 2. Bası, Turhan, Ankara, 2014, s. 35.

müzde artık neredeyse hiçbir mesele dünyanın belirli bir bölgesiyle sınırlı kalmayıp geri kalanını da bir şekilde ilgilendirir hale geldiğinden, bölgesel örgütler de kendi bölgeleri dışında cereyan eden milletlerarası meselelere geçmişe nazaran daha fazla ilgi göstermekte, müdahil olmakta ve varlıklarını belli etmektedirler. Sözgelimi AB ve AK gibi bölgesel uluslararası örgütler, diğer küresel ve bölgesel örgüt merkezlerinde ve BM Cenevre Ofisi gibi ofisler nezdinde daimi temsilcilik açmış bulunmakta ve buralarda yapılan toplantılara aktif bir şekilde katılmakta ve yakından izlemektedirler. Keza bu örgütler, söz konusu merkez ve ofislerin toplantı gündemleri ve kararlarının kendi politika ve tutumları doğrultusunda şekillenmesi yönünde diplomatik faaliyetlerde de bulunmaktadırlar. Bu bağlamda, söz gelimi AB'nin, daimi temsilcilikleri eliyle BM gibi küresel örgütleri yakından takip ettiği gibi aynı zamanda BM üyesi de olan kendi üyelerinin, BM mekanizmaları nezdinde mümkün olduğunca yeknesak bir şekilde tutum ve pozisyon almaları ve birlikte hareket etmeleri yönünde çaba gösterdiği görülmektedir. Bu hususun, bölgesel ve küresel uluslararası örgütler incelenirken gözden kaçırılması gerektiği akla gelmektedir.⁹

Uluslararası örgütlerin sınıflandırılması bakımından doktrinde yapılan ayrımlardan birisi de uluslararası örgütlerin amaçlarına ve faaliyet alanlarına göre tasnife tabi tutulmalarıdır. Gerçekten de, doktrinde *Terzioğlu/Özarlan'a* göre uluslararası örgütlerin sınıflandırılması bakımından belki de en çok tercih edilen yaklaşım olan bu sınıflandırmada, amaç ve faaliyet alanı ölçütü, örgüt davranışları açısından iç içe geçmiş iki kavramdır ve örgüt varlığının kalbini oluşturur. Bu sınıflandırmaya göre uluslararası örgütler, *genel konulu örgütler* (general organizations) ve *uzmanlık örgütleri* (specialized organizations) olarak iki ayrı ana gruba ayrılmaktadır.¹⁰

Öte yandan, konuya ilişkin bir tanım yapılması gerekirse genel konulu örgütler, kuruluş amaç ve görevleri itibarıyla, yetki ve faaliyet alanı belirli bir tematik alana sınırlandırılmamış örgütler olarak tanımlanabilecektir. Bu konuda örnek olarak Birleşmiş Milletler teşkilatı gösterilmektedir. Uzmanlık örgütleri ise Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü gibi her ne kadar yetkisi küresel olsa da kuruluş

⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bruno de Witte, *The Emergence of a European System of Public International Law: The EU and Its Member States as Strange Subjects*, (in Jan Wouters/Andre Nollkaemper/Erika de Wet (Eds), **The Europeanisation of International Law**, Asser Press, 2008), s.43.

¹⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Terzioğlu/Özarlan, s.49; Ayrıca bkz. İslâm Safa Kaya/Mustafa Aykanat, "Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Hukuk Kişiliği: OPEC Örneği", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, Cilt:16, Yıl:16, Sayı: 4, (ss.63-78), s.65.

amaç ve görevleri itibarıyla tematik olarak belirli bir uzmanlık alanına teksif edilmiş şekilde faaliyet gösteren uluslararası örgütlerdir şeklinde tanımlanabilecektir.

Bu konuda akla gelen diğer bir tasnif şekli ise uluslararası örgütlerin hükümetlerarası örgütler ve uluslarüstü örgütler şeklinde tasnif edilmesidir. Gerçekten de, üye ülkelerin egemenlik yetkilerinin devrinde sınırlı hareket ettikleri ve örgütün ana karar alma mekanizmalarında üye ülke hükümetlerinin tutumları ve kullandıkları oyların belirgin bir şekilde etkinliğini sürdürdüğü örgütlere, hükümetlerarası örgütler denilmektedir. Bu konuda örnek olarak akla Avrupa Konseyi gelmektedir. Buna karşılık, üye ülkelerce kurucu anlaşmalarla uluslararası örgüte devredilen yetkiler çerçevesinde kurulan uluslarüstü örgüt organlarının üye ülkelere nazaran belirli bir otonomi içinde hareket edebildikleri ve karar alma süreçlerinde üye ülkelere oy hakkı tanınmadan faaliyetlerini yürütebildikleri durumlarda, artık hükümetlerarası örgütten değil uluslarüstü bir örgütten söz etmek gerekecektir. Bu konuda en belirgin örneği ise AB teşkil etmektedir. Gerçekten de, kurucu anlaşmalarla oluşturulan ve AB hükümeti olarak da nitelendirilen AB Komisyonu, anlaşmalardan aldığı yetkiyle üye devletlerden görece otonom bir şekilde hareket edebilmekte, hatta bazen üye devletlere karşı da harekete geçme yetki ve imkânına sahip bulunmaktadır.¹¹

III. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN KURULUŞU VE HUKUKİ KİŞİLİK KAZANMALARI

Çalışmamız itibarıyla diğer bir önemli mesele olan uluslararası örgütlerin kuruluşu ve uluslararası hukuk bakımından hukuki kişilik kazanmaları meselesini bu başlık altında inceleyeceğiz. Gerçekten de, uluslararası örgütlerle ilgili en önemli meselelerden birisini uluslararası hukuk kişiliği meselesi teşkil etmektedir. Şahsiyet, uluslararası örgütün kurucu unsurlarından birisi olmanın yanı sıra onun adeta alâmeti fârikasıdır, yani diğer uluslararası kuruluşlardan onu ayıran temel özelliğidir. Keza, uluslararası örgütün uluslararası hukuk düzeninde devletlerden ayrı, kendi iradesine göre hareket eden, haklara sahip olabilen ve yükümlülükler üstlenebilen bağımsız bir varlık kazanması şahsiyet sayesinde. Diğer bir deyişle, devletler için egemenlik ne anlam taşıyorsa, uluslararası örgütler için de şahsiyet aynı öneme sahiptir diyebiliriz.¹²

¹¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmet M. Güneş, **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, Oniki Levha, İstanbul, 2013, s.77, 86.

¹² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Çağırın, **Uluslararası Örgütler**, s.231.

Burada hukuk kişiliği kavramını tanımlamak gerekirse doktrinde *Terzioğlu/Özarlan* tarafından, “*esasen hukuk kişiliği kavramı, hukuk düzeni içinde haklara ve yükümlülüklerle sahip olma yeteneğini ifade etmektedir*” şeklinde tanımlanmaktadır. Cari hukuk düzeninin haklar ve yükümlülükler tanıdığı, aralarındaki ilişkileri belirli bir düzene soktuğu birimler, ilgili hukuk düzeninin kişilerini teşkil etmektedirler. Aynı şekilde uluslararası hukuk kişiliği de, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara sahip olabilme, bu hakları uluslararası çapta doğrudan koruyabilme ve yükümlülüklerle tabi olma yeteneklerinden oluşur. Dolayısıyla, bir entitenin uluslararası hukuk açısından kişi statüsüne sahip olabilmesi için söz konusu haklardan yararlanırken başka bir varlığın aracılık etmesine ihtiyaç duymaması gerekir. Diğer taraftan, doktrinde *Brownlie* tarafından isabetle, iç hukukun aksine uluslararası hukukta tüzel kişilerin tescil ve takip edildiği bir kayıt düzeni bulunmadığından, bir uluslararası örgütün uluslararası hukuk kişiliğine sahip olup olmadığını tayin için belirli kriterleri karşılıyor olması aranmaktadır. Bu noktada, ilk test fonksiyonellik testidir.¹³ Bu amaçla, uluslararası hukuk kişiliği için iki önemli kıstas dile getirilmektedir. Bunlardan birincisi, uluslararası hukuk kişinin hukuk düzeni içindeki hiyerarşik konumudur. Ulusal hukuktan farklı olarak uluslararası hukuk kişisi herhangi bir üstün otoriteye tabi değildir. İkinci kriter ise uluslararası hukuk kişinin hukuk düzenini meydana getiren kuralları oluşturabilme yetkisidir. Diğer bir deyişle, uluslararası hukukun öznelere yalnızca haklar ve yükümlülüklerle sahip özneler değildir. Bu özneler aynı zamanda, hukuk kuralları geliştirebilme kapasitesine de sahiptirler. Dolayısıyla, uluslararası hukuk kişiliği, hukuk yapabilmeyi ve bunu tatbik edebilmeyi de içinde barındıran, uluslararası hukukun sair etkinliklerini bağımsız bir şekilde yerine getirebilen, özerk birer uluslararası aktör olabilme kapasitesi anlamına gelir. Yukarıda belirtildiği gibi uluslararası hukukta norm koyma yetkisine sahip bir üst otorite bulunmayışı, uluslararası hukuk normlarının egemen eşitler tarafından belirlenmesine yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, uluslararası hukuk kişileri uluslararası hukuk kurallarına tabi oldukları gibi yapılışına da katılabilmektedirler. Buna göre, uluslararası hukuk kişiliği, uluslararası hukuk normlarının oluşumuna katılma yeteneğini de içermektedir.¹⁴

¹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kamuran Reçber, *Uluslararası Hukuk*, Dora, Bursa, 2018, s.238-239; Patricia EGLI, *Introduction to Public International Law*, DIKE Publication, Zürih, 2016, s.40.

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Terzioğlu/Özarlan, s.55-57; Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford, 7 th Edition, 2008, s.676; Yusuf Aksar, *Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, Cilt:1, Seçkin, Ankara, 2013, s.222.

Bu noktada, doktrinde *Ruffert/Walter* tarafından, Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD), BM Genel Kurulunun talebi üzerine vermiş olduğu 11 Nisan 1949 tarihli ve "*Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*" başlıklı istişarî görüş kararına atıfla, uluslararası hukuk bakımından hukuki kişiliğe sahip olmanın koşul ve esaslarına değinilmiştir. Anılan Uluslararası Adalet Divanı kararına göre BM'ye verilen görevlerin ifası için BM'nin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olması kaçınılmazdır. UAD'nin BM'nin hukuk kişiliğiyle ilgili gerekçeleri uluslararası hukuk bakımından büyük önem taşımaktadır. UAD'nin gerekçelerinden, uluslararası örgütlerin yetkilerinin yalnızca açıkça kurucu belgelerde yer alanlarla sınırlı olmadığı, örgütün etkili bir şekilde işlevlerini yerine getirebilmesi için kurucu belgede belirtilen yetkiler dışında da dolaylı olarak başka yetkilere de sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada UAD, ima edilmiş yetkiler kuramını olaya uygulayarak karar vermiş ve bu sonuca ulaşmıştır. UAD'nin bu konudaki dayanağı kurumsal etkinliktir. UAD burada, uluslararası örgütlerin işlevleri açısından hukuki kişiliğe sahip olduğu gerçeğini onaylamış olmaktadır. UAD'nin BM bağlamında vardığı sonuçlar, kıyasen diğer uluslararası örgütler açısından da geçerli kabul edilmiş ve BM'nin hukuki kişiliğe sahip olduğu saptaması, diğer uluslararası örgütler için de uygulanabilir bir olgu haline gelmiştir. UAD'ye göre kuruluştaki 50 devlet uluslararası toplumun büyük çoğunluğunu temsil etmektedir. Dolayısıyla, bu çoğunluk sadece kendilerinin tanıdığı bir şahsiyet kurabilecekleri gibi aynı zamanda "*objektif bir uluslararası şahsiyete*" sahip bir birim de oluşturabilirler. Buna göre, kurucuların temsil kabiliyeti BM'yi, üyesi olsun olmasın bütün devletler için geçerli olan, herkese karşı ileri sürülebilecek bir uluslararası şahıs haline getirmektedir. BM herkese karşı haklarını arayabilir, çünkü hakları kullanma ehliyeti, tıpkı devletler gibi kendi objektif şahsiyetinin bir sonucudur. Gerçekten de UAD'in kararıyla BM'nin şahsiyetinin varlığını kabul etmenin yanı sıra bir adım daha ileri giderek BM'nin şahsiyetini neredeyse devletlerle özdeşleştirdiği kanaati dile getirilmektedir. Öte yandan, BM'nin üyesi olan ülkelerden müstakil bir uluslararası hukuk şahsiyetine sahip olduğu hususu bölgesel düzeyde AİHM tarafından da *Behrami* kararıyla (*Agim Behrami and Bekir Behrami v.France and Ruzhdi Saramati v.France, Germany and Norway Decision on admissibility of 2 May 2007, Apps 71412/01 and 78166/01, para.144*) teyit edilmiştir.¹⁵

¹⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Matthias Ruffert/Christian Walter, *Institutionalized International Law*, CH-Beck-Hart-Nomos, 2015, s.71-72; Ayrıca bkz.Terzioğlu/Özarlan, s.59-60; Mehmet Emin Çağırın, *Ulus-*

Bununla birlikte, doktrinde *Bozkurt/Poyraz/Erdal* tarafından, uluslararası örgütlerin şahsiyetine ilişkin farklı bir perspektiften yapılan değerlendirmede, söz konusu örgütlerin devletlerden farklı yönlerine vurgu yapılarak, söz gelimi örgütlerin devletler gibi ülkesinin bulunmadığı, vatandaşlık bağı ile bağlı bir insan topluluğuna sahip olmadıkları, buyruk verme ve zorlama tedbirlerine başvuru yetkisine sahip olmadıklarına işaret edilmiştir. Keza yazarlara göre, uluslararası örgütler, devletlerden farklı olarak üye devletlerin ortak iradeleriyle doğarlar ve kişilikleri bundan ötürü fonksiyoneldir, kuruluş amacı ile sınırlı bir kişilikleri vardır. Uluslararası örgüt her ne kadar tam bir milletlerarası hukuk kişisi olsa da devletler gibi gerçek ve egemen bir varlık değildir.¹⁶

Esasen bir uluslararası örgüt için hukuki kişiliğe sahip olmak, kendisini teşkil eden üyelerinden ayrı olarak uluslararası düzlemde haklara, yükümlülüklere, yetkilere ve sorumluluğa sahip olabilmek anlamına gelmektedir (*Case concerning Certain Phosphate Lands in Nauru, Nauru v. Australia, ICJ Reports, 1992, p.240, para.47*). Bu husus aslında söz konusu örgütlerin uluslararası düzeyde kabul görmesini de tazammun etmektedir. Dolayısıyla, bir uluslararası örgüt açısından hukuk kişiliğinin varlığı, uluslararası ölçekte yetki kullanılabilirlik esas alınarak değerlendirilmektedir. Eşik bir kavram olması nedeniyle uluslararası örgütler bu kıstası aştıkça hukuk kişiliklerinin sınırlarını genişletmiş olmaktadır. Uluslararası örgütler açısından tanınma anlamına gelen bu ölçüt olmazsa olmaz derecesinde büyük öneme sahip kabul edilmektedir. Bunun için de örgütün kendisini teşkil eden devletlerden yeterli ölçüde müstakil ve süreklilik taşıyan bir iradeye sahip olması gerekmektedir. Buna göre, örgütün uluslararası hukuk kişiliği, anılan iradenin belirlenmesiyle berraklaşır. Bu irade hür bir iradedir ve üye devletlerin iradelerinin toplamı veya kaynaşmış hali değildir. Burada ortaya çıkan irade münferit bir iradedir, müstakildir ve diğer uluslararası hukuk öznelerinin iradelerinden farklıdır. Bu irade örgütün kurucu anlaşmasında sarıh bir şekilde

lararası Örgütler, s.235, 239; Ian Brownlie, **Principles of Public International Law**, s.686; Denis Alland, **Manuel de droit International Public**, Presses Universitaires de France, 2014, s.77-78; Mark Weston Janis, **International Law**, Wolters Kluwer, 6 th Edition, 2012, s.210; Carlo Focarelli, **International Law**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2019, s.73-74; Elena C. Díaz Galán, "Las Organizaciones Internacionales Como Sujetos Del Derecho Internacional Algunas Reflexiones Sobre Los Orígenes", **Revista De Estudios Políticos Y Estratégicos**, 6 (1), 2018, (ss.94-114), s.97.

¹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Enver Bozkurt/Yasin Poyraz/Selcen Erdal, **Devletler Hukuku**, Legem, 10. Baskı, Ankara, 2020, s.136-137; Yücel Acer/İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, s.130; Şeref Ünal, **Uluslararası Hukuk**, Yetkin, Ankara, 2005, s.184; Mark Weston Janis, **International Law**, s.211; İslâm Safa Kaya/Mustafa Aykanat, "Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Hukuk Kişiliği: OPEC Örneği", s.67.

belirtilebilir, şayet böyle bir belirleme yoksa kurucu anlaşma ile örgüte verilen görevler ile tanınan yetkiler vasıtasıyla da bu irade tespit edilebilir.¹⁷

Öte yandan, uluslararası örgütlerin oluşumuyla ilgili önem taşıyan bir soruya cevap teşkil etmesi bakımından meseleyi ele alan yazarlardan *Virzo/Ingravallo*, konuyla ilgili eserlerinde, uluslararası bir STK'nın (NGO) zamanla bir uluslararası örgüte dönüşmesinin mümkün olduğuna işaret edilmiş ve bu konuda "*World Tourism Organization*" isimli örgüt örnek olarak gösterilmiştir. Gerçekten de, uluslararası örgütlerin başlangıçta kurucu uluslararası sözleşme veya statüleri ile uluslararası hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgüt olarak kurulmaları örneği söz konusu ve mümkün iken bunun dışında sözgelimi başlangıçta böyle kurulmamışken sonradan uluslararası hukuki kişiliğe sahip bir örgüt olmanın mümkün olup olamayacağı meselesinin incelenmesi gerekmektedir. Buna göre, "*World Tourism Organization*" isimli örgüt, başlangıçta bir sivil toplum kuruluşu (NGO) olarak doğmuş ve kurucu senedinin (Statüsünün) üyelerince 17-18 Eylül 1970 tarihinde benimsenmesi sonrası bir uluslararası örgüte dönüşmüştür. Yazarlar tarafından, merkezi Cenevre'de bulunan Parlamentolararası Birlik (PAB) konusu da ayrıca incelenmiş ve 1976 yılında benimsenen Statüsü çerçevesinde, PAB'in durumunun diğer örneklere nazaran daha açık ve net olduğu, bu kuruluşun bir "*uluslararası örgüt*" olduğu tespitine yer verilmiştir. Keza yazarlar tarafından, ünlü hukukçular Ian Brownlie ve Goodwin-Gill'in aşağıda ayrıntılı olarak incelenecek olan hukuki mütalaalarına da atıf yapılmış ve bu yazarların görüşleri çerçevesinde başta birkaç parlamenterin inisiyatifiyle başlayan PAB'in, aradan geçen 100 yıldan fazla zaman içinde evrilerek tam bir uluslararası örgüt hüviyetini kazandığı ifade edilmiştir. Yazarlar tarafından devamla, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun "*Draft Articles on the Responsibility of International Organisations*" başlıklı çalışmasının 2 nci maddesiyle de bir uluslararası örgütün mutlak surette bir kurucu sözleşme ile oluşturulmasının gerekli olmadığını kabul edildiği vurgulanmıştır.¹⁸

¹⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Terzioğlu/Özarslan, s.60-61; Ayrıca bkz. Mehmet Emin Çağırın, **Uluslararası Örgütler**, s.242; Dan Sarooshi, **International Organizations and their Exercise of Sovereign Powers**, Oxford, 2005, s.34; C.F.Amerasinghe, **Principles of the Institutional Law of International Organizations**, Cambridge, 2005, s.78.

¹⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Roberto Virzo/Ivan Ingravallo, **Evolutions in the Law of International Organizations**, Brill, Leiden, 2015, s.24, 27, 31.

Keza, *Klabbers/Wallendhal* konuyla ilgili eserinde, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun görüşüne paralel olarak bir uluslararası örgütün mutlak surette bir kurucu sözleşme ile oluşturulmasının gerekli olmadığı görüşüne yer verilmiştir. Yazarlar devamlı, uluslararası sözleşme akdetmenin uluslararası hukuk kişiliği sahipliği bakımından önemli bir unsur olduğuna işaret etmişlerdir. Keza, yazarlar tarafından, uluslararası bağımsızlığa sahip olmanın da literatürde önemli bir unsur olarak kabul edildiği ifade edilmiştir.¹⁹

Öte yandan, *Seyersted* tarafından, geçmişte konferans olarak başlayan GATT'in bir BM ajansı olarak uluslararası hukuki kişilik kazandığı (Dünya Ticaret Örgütü, WTO) belirtilmektedir.²⁰

Bu noktada, doktrinde benzer görüşü savunan *Murphy* de, uluslararası hukuki kişiliğe sahip tüm uluslararası örgütlerin [mutat olduğu üzere] her zaman bir kurucu andlaşma ile kurulmadığını vurgulamıştır. Bu konuda BM Genel Kurulu örneğini veren *Murphy*, BM Genel Kurulu'nun almış olduğu kararlar (resolution) ile BM Çocuk Fonu (UNICEF) gibi uluslararası örgütlerin kurulduğuna işaret ederek söz konusu BM Genel Kurulu kararının anılan uluslararası örgütler için birer kurucu enstrüman olarak hizmet gördüğü tespitini yapmıştır. Bununla birlikte, uluslararası örgütleri kurucu belgelerin (constituent instrument) alelade bir uluslararası sözleşme gibi yorumlanamayacağı tespitini yapan *Murphy*, uluslararası örgüt kurucu belgelerinin, kurucu belgeye taraf devletlerin uygulamalarından ziyade, kurmuş olduğu uluslararası örgütün organlarının pratik uygulamaları ışığında yorumlanacağına işaret etmiştir. Yazar devamlı, zaman içinde söz konusu organın yetkilerinin kapsamının, metnin bizatihi kendisinden çok, en iyi ilgili organın fiili oturmuş uygulamalarından çıkarılabileceğinin altını çizmiştir.²¹

Diğer taraftan, türemiş hukuk kişisi olarak ortaya çıkan uluslararası örgütlerin, asli hukuk kişisi olan devletlerle karşılaştırıldığında, aynı derecede yetkilere

¹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Jan Klabbers/Asa Wallendhal, **Research Handbook on the Law of International Organisations**, EE, Cheltenham, UK, 2011, s.36, 40, 41.

²⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Finn Seyersted, **Common Law of International Organisations**, Martinus Nijhoff, Leiden-Boston, 2008, s.20; Ayrıca bkz. Terzioğlu/Özarslan, s.64.

²¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Sean D. Murphy, **Principles of International Law**, 3rd Edition, West Academic Publishing, 2018, s.53; Doktrinde *Klabbers* tarafından, kuruluş amaç ve kuralları ile üyeliğini belirleyen kurucu bir belgeye sahip olmadığı için yumuşak örgüt (*soft organisation*) kavramına örnek olarak gösterilen AGİT hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Tufan Höbek, **Legal Personality of International Organizations in the Absence of a Constituent Legal Instrument: The Case of the OSCE**, Doktora Tezi, Üniversitât Wien, Viyana, 2020, s.5.

sahip olmadıkları belirtilmektedir. Söz gelimi devletler, cari hukuk kurallarına uymak kaydıyla bağımsız hareket edebildikleri halde uluslararası örgütler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Uluslararası örgütlerin eylem kabiliyeti kurucu anlaşmalarda belirtilen yetkilerle sınırlandırılmıştır ve ilke olarak bu çerçevenin dışına çıkabilmeleri söz konusu değildir.²² Her ne kadar bu yetkilerin kaynağı ve dayanağı kurucu belgeler olsa da ima edilmiş yetkiler kuramı gereğince örgütün amaçlarını ve işlevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan ve kurucu anlaşmayla sınırlandırma ve yasaklama getirilmemiş olan yetkilerin de bu kapsamda değerlendirileceği belirtilmektedir. Buna göre, uluslararası hukuk kişiliğinin unsurları değerlendirildiğinde dört unsur göze çarpmaktadır. Birincisi haklara ve yükümlülüklerle sahip olabilmek anlamına gelen hak ehliyeti, ikincisi bu hakları kendi eylemleriyle hayata geçirebilme demek olan fiil ehliyetidir. Üçüncü unsur uluslararası hukukun oluşum sürecine katılma ehliyeti, dördüncü unsur ise kendi fiillerinden dolayı hukuki sorumluluğun tarafı olabilmek kabiliyetidir. Uygulamada ise anılan bu dört unsur çerçevesinde değerlendirilen yetkilerin varlığı hukuki kişilik açısından temel ölçü olarak kabul edilmektedir. Bu yetkiler ise şunlardır: uluslararası andlaşma yapma yoluyla ahdi taahhütlere girme, normatif faaliyetlerde bulunabilme, dokunulmazlıklar ve ayrıcalıklara sahip olma, doğrudan ilişki kurabilme ve uluslararası sorumluluğa sahip olma.²³

IV. PARLAMENTOLARARASI BİRLİK'İN (PAB) KURULUŞU, YAPISI VE İŞLEYİŞİ

A. Genel Olarak

Parlamentolararası Birlik (PAB), egemen devlet parlamentolarının uluslararası örgütü olup 1889 yılında kurulmuştur. PAB'in tarihçesine baktığımızda, söz konusu örgütün temellerinin İngiliz *William Randal Cremer* ve Fransız *Frédéric Passy* tarafından atıldığını görmekteyiz. PAB, kuruluşundan bugüne geçirdiği evrelerle başlangıçta milletvekillerinden oluşan bir dernek olarak kurulmuşken, küresel çapta ve tam bir uluslararası örgüt haline dönüşmüştür. Kuruluş aş-

²² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Christian Tietje, *The Status of International Law in the European Legal Order: The Case of International Treaties and Non-Binding International Instruments*, (in Jan Wouters/Andre Nollkaemper/Erika de Wet (Eds), *The Europeanisation of International Law*, Asser Press, 2008), s.56.

²³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Terzioğlu/Özarlan, s.65-67; Ayrıca bkz. Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, s.245; Philippe Braillard/Mohammad Reza Djalili, *Les Relations Internationales*, Puf, 9e Edition, 2012, s.40; Anders Henriksen, *International Law*, 2 nd Edition, Oxford, 2019, s.76; Matthias Ruffert/Christian Walter, *Institutionalized International Law*, s.76, 78.

masında merkezi İsviçre'nin Bern şehri iken daha sonra Cenevre'ye taşınmıştır (Statü, m.2).²⁴

Parlamentolararası Birlik, parlamentolar arasında diyalogun geliştirilmesi ve işbirliği ile demokrasinin güçlendirilmesi amaçlarını takip eder. Bu amaçla, parlamentolar arasında deneyim ve bilgi alışverişini koordine eder, insan haklarının savunulması ve teşvikine parlamenter demokrasinin esaslı bir unsuru olarak katkıda bulunur. PAB, BM ile yakın işbirliği içinde çalışır. Statüsü gereği PAB, üye parlamentoların katkılarıyla finanse edilir (Statü, m.5).

Keza, Statü'sü uyarınca PAB, egemen devletlerin parlamentolarının oluşturduğu "*Uluslararası Bir Örgüttür*" (Statü, m.1/1). Dolayısıyla, Statü'ye göre PAB'in uluslararası hukuk bakımından hukuki kişiliği vardır ve karşılıklı işbirliği andlaşmaları dâhil uluslararası andlaşmalara girme ve akdetme ehliyeti bulunmaktadır (Statü, m.1/4).

Öte yandan, PAB'a bireyler üye olamaz. Yalnızca Statü'deki şartları taşıyan devletlerin parlamentoları üye olabilir (Statü, m.3/2). Üyeliğe kabul konusu ise Yönetim Konseyi'nce kararlaştırılır (Statü, m.21/1-a). Hâlihazırda 179 devletin parlamentosu, üye sayısı ve coğrafi dağılımı göz önüne alındığında tıpkı BM gibi küresel çapta bir uluslararası örgüt olan, PAB'in üyesidir. Ayrıca, PAB'in 14 de ortak üyesi (Associate Member) bulunmaktadır.²⁵

PAB'a yeni üye kabulü veya üyeliğe yeniden kabul, üyelik haklarının verilmesi ve üyeliği askıya alma kararları belirtildiği üzere Yönetim Konseyi tarafından alınmaktadır. Bununla birlikte, PAB Statüsü'nün 4 üncü maddesi uyarınca bir Parlamente'yi üyeliğe kabul etme veya yeniden kabul etme yönündeki talepler, Yönetim Konseyi'ne Genel Sekreter tarafından iletilir. Öte yandan, Yönetim Konseyi, üyeliğe kabul edip etmeme yönündeki değerlendirmesini, İcra Komitesi'nin üyelik başvurusunda bulunan ülke bakımından, Statü'nün 3 üncü maddesinde belirtilen şartların yerine getirilip getirilmediğini bildiren tavsiyesine dayalı olarak yapar.²⁶

²⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <https://www.ipu.org/about-ipu/history-ipu>; Erişim: 18.04.2023.

²⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <https://www.ipu.org/about-ipu/members>; Erişim: 18.04.2023.

²⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <https://www.ipu.org/about-ipu/statutes-and-rules-ipu>; Erişim: 18.04.2023.

Statü değişikliği konusu da keza Statü'de düzenlenmiş olup buna göre Statü değişikliği, PAB Genel Kurulu'nun 2/3 çoğunlukla alacağı karar ile gerçekleştirilebilir (Statü, m.30/3).

Türkiye'den de Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) bünyesinde "PAB Türk Grubu" adı altında milletvekillerinden oluşan ve PAB Genel Kurullarına katılım sağlayan bir grubumuz bulunmaktadır. Bu bağlamda TBMM, PAB nezdinde 9 Milletvekili ile temsil edilmektedir.²⁷

B. PAB'ın Uluslararası Hukuk Karşısında Hukuki Niteliği

Uluslararası hukuk bakımından, hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgüt olduğu yukarıda belirtilen PAB'in yapısı ve hukuki niteliği konusu önem taşımakta ve zaman zaman değişik uluslararası platformlarda gündeme gelebilmektedir. PAB üyesi bir ülke olarak konu Türkiye bakımından da bilhassa PAB bünyesinde yer alan bazı mekanizmalara ülkemizden yapılan başvurular kapsamında güncel nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, biz de burada uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği perspektifinden PAB konusunu aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alarak inceleyeceğiz.

Parlamentolararası Birlik (PAB), yukarıda belirtildiği gibi egemen devlet parlamentolarının uluslararası örgütü olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Parlamentolararası Birlik, adından da anlaşılacağı üzere parlamentolar arasında diyalogun ve işbirliğinin geliştirilmesi ile demokrasinin güçlendirilmesi amaçlarını takip eder. Bu amaçla, parlamentolar arasında deneyim ve bilgi alışverişini koordine eder, insan haklarının savunulması ve teşvikine, parlamenter demokrasinin esaslı bir unsuru olarak katkıda bulunmaya çalışır. PAB, söz konusu çalışmalarını, BM ile yakın işbirliği içinde sürdürür. Uluslararası hukuk bakımından hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgüt olan PAB, üye devlet parlamentolarının katkılarıyla finanse edilir. Söz konusu yıllık katkı payı Yönetim Konseyi tarafından belirlenir (Statü, m.5/1). Katkı payını geriye doğru iki sene ödemeyen üyenin PAB organlarındaki oy hakları kaldırılabilir (Statü, m.5/2).

Hâlihazırda 179 devletin parlamentosu PAB'in üyesidir. Türkiye'den de yukarıda belirtildiği gibi PAB Türk Grubu adı altında, PAB Genel Kurullarına katılım sağlayan ve milletvekillerinden oluşan bir grubumuz bulunmaktadır.

²⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/pab-turk-grubu>; Erişim: 18.04.2023.

Öte yandan, Statüsüne göre PAB'in organları; Genel Kurul, Yönetim Konseyi, İcra Komitesi ve Sekretaryadan oluşmaktadır. Ayrıca, PAB bünyesinde zamanla ihdas edilmiş çok sayıda Komite bulunmaktadır. Söz konusu Komiteler içinde insan hakları bakımından önem taşıyan Komite ise Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'dir (*Committee on the Human Rights of Parliamentarians*). Komite, PAB kararıyla 1976 yılında kurulmuştur. Komite Statü'ye ekli "*Rules and Practices of the Committee on the Human Rights of Parliamentarians*" adlı belge çerçevesinde çalışmalarını yürütmektedir. Söz konusu Komite'nin konumuz bakımından önem taşıyan vechesi ise üye devlet Parlamentoları mensubu olan parlamenterlerden bireysel şikâyet kabul etmesi ve yapılan şikâyetleri yerinde ülke ziyareti yapılması dâhil inceleyerek kararlar almasıdır. Bu kapsamda biz de, Türkiye'den de bireysel başvuru kabul eden söz konusu Komite'nin yapısı, işleyişi ve bireysel başvuruları kabul, inceleme ve karara bağlama esas ve usullerini aşağıda daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.²⁸

Öte yandan, yukarıda kuruluşu ve ana organlarıyla birlikte tanıtılan PAB'in uluslararası hukuk karşısındaki hukuki durumu konusunun da ele alınması önem taşımaktadır. Bu noktada, konuya ilişkin uluslararası hukuk literatürü tarandığında, ilk olarak göze çarpan ve doktrinde sıklıkla atıf yapılan 31 Mayıs 1999 tarihli, hukuk profesörleri *Ian Brownlie* ve *Guy S. Goodwin-Gill*'den PAB Başkanının resmi talebi üzerine alınan hukuki mütalaada, PAB'in bir uluslararası örgüt olduğu, uluslararası bir STK (NGO) olmadığı açıklıkla ve delilleri ile belirtilmiştir (Opinion, Başlangıç özet bölümü, para.11). Keza söz konusu görüşte, devletlerin PAB ile bir sivil toplum kuruluşu (STK) ile yazışır gibi yazışmadıkları ve diplomatik usul kullandıkları (Opinion, para.14), PAB'in fonlamasının özel fonlar değil üye devlet parlamentolarının zorunlu katkıları ile olduğu belirtilmiştir. Söz konusu görüşte ayrıca, PAB'in bağımsızlıktan da yararlandığı ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile PAB personeli ihtilafları için hakemlik yapmak üzere anlaşma da imzaladığına işaret edilmiştir. Dolayısıyla,

²⁸ Komite ve genel olarak PAB hakkında daha geniş bilgi için bkz. <https://www.ipu.org/about-ipu/structure-and-governance>; Erişim: 18.04.2023; Ayrıca bkz. Roberto Virzo/Ivan Ingravallo, **Evolutions in the Law of International Organizations**, Brill, Leiden, 2015, s.27-31; Bob Reinalda, **The Ashgate Research Companion to Non-State Actors**, Ashgate, 2011, s.106-107; Matthias Ruffert/Christian Walter, **Institutionalised International Law**, CH-Beck-Hart-Nomos, 2015, s.71-72; Jan Klabbbers/Asa Wallendhal, **Research Handbook on the Law of International Organisations**, EE, Cheltenham, UK, 2011, s.40-41; Finn Seyfersted, **Common Law of International Organisations**, Martinus Nijhoff, Leiden-Boston, 2008, s.20; PAB'in uluslararası hukuk bakımından hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgüt olduğu yönündeki tespit ve değerlendirme için bkz. Surya P.Subedi, **The Effectiveness of the UN Human Rights System**, s.185.

bu görüşten hareketle, merkezinin bulunduğu ülke yasalarına tabi uluslararası bir hükümetdışı örgüt (non-governmental organisation, NGO) sayılamayacak olan PAB'in salt devletlerin parlamentolarının üye olabileceği bilakis hükümetlerarası bir örgüt olduğu yani kamusal bir uluslararası örgüt olduğu sonucuna varılmaktadır.²⁹

Diğer bir deyişle, çalışmanın önceki kısımlarında dile getirilen uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kişiliği iktisap etmeleri için aranan koşulların PAB için hâlihazırda mevcut olduğu, buna göre PAB'in söz konusu uluslararası hukuk kişiliğine istinaden diğer uluslararası örgütlerle de uluslararası anlaşmalar yaptığı anlaşılmaktadır.

Keza, doktrinde *Reinalda*'nın konuyla ilgili eserinde, PAB'dan bir "uluslararası örgüt" olarak söz edilmektedir.³⁰

Yine doktrinde *Subedi* tarafından PAB'in uluslararası hukuk bakımından hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgüt olduğu açıklıkla belirtilmektedir.³¹

Ayrıca, PAB'in tanıtımını amaçlayan ve Hintli parlamenterlere yönelik olarak hazırlanan "*Handbook for Members of Rajya Sabha*" adlı eserin 183 üncü sayfasında da PAB'dan "egemen devletlerin parlamentolarının uluslararası örgütü" şeklinde söz edildiği görülmektedir.³²

Dolayısıyla, başta PAB Statüsü olmak üzere yukarıda maruz normatif düzenlemeler ve yerleşik uygulama örneklerinin yanı sıra ayrıntılı ve gerekçeli doktrin görüşleri hep birlikte göz önüne alındığında, PAB'in bir hükümetdışı örgüt olmayıp kamusal uluslararası hukuka göre hareket eden ve ağırlıklı olarak insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi alanlarında faaliyet gösteren, uluslararası hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgüt olduğu kanaatine varıldığı anlaşılmaktadır.

²⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Opinion: The Inter-Parliamentary Union (IPU); <http://archive.ipu.org/finance-e/opinion.pdf>; Erişim: 04.03.2023.

³⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bob Reinalda, *The Ashgate Research Companion to Non-State Actors*, Ashgate, 2011, s.106-107.

³¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Surya P. Subedi, *The Effectiveness of the UN Human Rights System*, Routledge, London/New York, 2017, s.185.

³² Bu konuda daha geniş bilgi ve söz konusu çalışmaya erişim için bkz. <https://cms.rajyasabha.nic.in/UploadedFiles/Procedure/HandBookForMembers/English/Handbook2022.pdf>; Erişim: 18.04.2023.

Bu noktada, hükümetdışı örgütlerin istenildiği vakit kurucuları olan şahıslarca sonlandırılabilceği, fonlamasının bağışlar veya kişisel katkılarla olduğu, hükümetlerin yetki ve etkileri dışında olmaları gereğinin bu kuruluşları hükümetdışı yapan temel unsurlar olduğunu belirtmeliyiz.

C. Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi

1. Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'nin Yapısı ve İşleyişi

PAB'ın yukarıda ana hatlarıyla değinilen kurumsal yapısına daha yakından bakıldığında, ana organlarının PAB'in 1976 yılında benimsenen Statüsünde düzenlendiği görülmektedir. Buna göre, PAB'in ana organları; tüm PAB üyesi parlamentolardan gelen milletvekillerinden müteşekkil Genel Kurul (Assembly), Genel Kurul'a katılan her bir üye parlamentodan gelen 3 milletvekilinden oluşan Yönetim Konseyi (Governing Council), Yönetim Konseyi tarafından seçilen 15 üyeden oluşan İcra Komitesi (executive committee) ve Yönetim Konseyi tarafından 3 yıllığına seçilen PAB Başkanı, PAB Genel Sekreteri ve Sekreteryadan oluşmaktadır. Keza, PAB bünyesinde zaman içinde oluşturulmuş olan çeşitli komiteler de bulunmaktadır.

Bu başlık altında incelenecek olan ve PAB bünyesinde yer alan Komiteler içinde konumuzla ilgili önemli veçheleri olan Komite ise 10 üyeden mürekkep olan Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'dir (Statü, m.23).

Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'nin üyeleri, PAB Yönetim Konseyi tarafından 5 yıllığına seçilir ve seçildikleri devlet adına değil bireysel ve bağımsız olarak görev yaparlar. Belirtildiği üzere Komite, PAB kararıyla 1976 yılında kurulmuştur.

Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesinin çalışma usul ve esasları ise Statü'ye ekli "*Rules and Practices of the Committee on the Human Rights of Parliamentarians*" adlı belgede düzenlenmiştir.³³ Söz konusu belge incelendiğinde, Komite'nin amaçlarının;

- a) Olası ihlallerin önlenmesi;
- b) Devam eden ihlallerin sona erdirilmesi;

³³ Bu konuda daha geniş bilgi ve PAB Statüsü için bkz. <https://www.ipu.org/about-ipu/statutes-and-rules-ipu>; Erişim: 18.03.2023.

c) İhlallerin etkin telafisi için devlet eylemlerini teşvik;

şeklinde belirtildiği görülmektedir (Rule, 2/2). Keza, söz konusu kurallar uyarınca Komite kendisine yapılan bireysel şikâyetleri de inceleyecektir (Rule, 2/3). Komite şikâyet inceleme ve diğer görevlerini yerine getirirken, bölgesel ve küresel uluslararası insan hakları standartlarını uygulayacaktır (Rule 2/5). Ancak, burada gözden kaçırılmaması gereken nokta ise Komite'nin bireysel başvuruyu üye devlet parlamenterlerinden gelen başvurular şeklinde ele alması, diğer bir deyişle Komite'ye bireysel başvuru olanağının parlamenterlere hasredilmiş olmasıdır.

Komite'nin çalışma metotları ise söz konusu belgenin III. Kısımında düzenlenmiştir. Buna göre, Komite çalışmaları kameraya kaydedilecektir (Rule, 3/2). Komite, önüne gelen ve söz konusu belgeye göre kabuledilebilirlik koşullarını taşıyan şikâyet dosyalarını, gerekli görmesi halinde duruşma yaparak, bilirkişilere danışarak, yerinde inceleme ziyareti yaparak (fact finding) ve şikâyet konusu devlette yapılan yargılamaların duruşmalarını izleyerek ve diğer ilgili gördüğü kaynaklardan edindiği bilgiler çerçevesinde kararlaştırmaktadır (Rule, 8/3 ve Rule, 9). Komite, şikâyet ön incelemeden geçmiş ise Sekretarya tarafından kendisine iletilen şikâyetle ilgili şikâyet edilen devlete şikâyeti bildirir ve diyeceklerini sorar. Belgenin ekinde (Annex, I) yer alan "*Procedure for the Examination and Treatment of Complaints*" başlıklı belge uyarınca incelemeler nizalı kaza usulü ile gerçekleştirilmektedir. Söz konusu Ek'in IV. Kısımında ise şikâyetin standartları ve kabuledilebilirlik kriterleri açıklığa kavuşturulmuştur. Esasın incelenmesi sırasında ise Komite, iddia edilen ihlallere konu olayların gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemeye çalışır (Annex I, V. Kısım, para.17).

Komite'nin gündemine alarak incelediği şikâyet dosyalarına ilişkin olarak geçmişte verdiği kararların incelenmesinden, Komite kararı ile ihlâl tespit edilen hususlarda, ihlâlin giderilebilmesi için muhatap devletlere çeşitli tavsiyelerde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Keza, Komite'nin yerleşik uygulaması çerçevesinde, ihlâlin giderildiği yönünde Komite tatmin oluncaya değin konu izleme prosedüründe tutularak muhatap devletten dönemsel olarak bilgi talep edilebilmektedir. Komite gündeminde olan şikâyet dosyasının gündemden düşürülme gerekçeleri ise Ek (Annex) I'in IX'uncu kısmında düzenlenmiştir (para.25). Ayrıca, duruma göre Komite, şikâyet dosyasını yeniden açabilecektir (para.26).

Bu noktada örneğin, Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'nin Türkiye'den yapılan H.D başvurusuna ilişkin olarak (TK/41) 15-25 Ocak 2016 tarihlerinde yapılan 149 uncu Oturumunda vermiş olduğu kararında; “*Mr.D'nin mabkumiyeti ifade hürriyetini ihlal etmiştir ve sonuç olarak Komite, parlamenter görevinin keyfi olarak geçersiz hale getirildiğini değerlendirmiştir;... Mr.D ise 2011 yılından bu yana Parlamento üyesi olmadığı ve şikâyetçi bu amaçla tekrar eden talepler yapılmasına karşın durumu hakkında güncel bilgi sunmadığı için, dosyanın kapatılmasına karar verir (para.6);*” şeklinde özetlenen ifadeye yer verildiği ve belirtilen gerekçeyle dosyanın kapatıldığı anlaşılmaktadır.³⁴

2. Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi Kararlarının Mahiyeti ve Benzer Uluslararası Mekanizmalarla Karşılaştırılması

Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'nin yukarıda sergilenen yapısı ve kendisine yapılan şikâyet başvurularını ele alış biçimine bakıldığında, mahiyeti itibarıyla bir BM sözleşme dışı mekanizması olan BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu (WGAD) ile bazı benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki, WGAD üyeleri gibi PAB Komitesi üyeleri de ilke olarak bağımsızdır ve kendi namlarına görev yaparlar. Ayrıca, WGAD ve PAB Komitesi yani her ikisi de bir kararlar kurulmuştur. Hatta PAB Komitesi üyeleri tüm PAB üyesi devlet parlamenterlerinden gelen 3'er üyenin (milletvekili) katılımıyla oluşan PAB Yönetim Konseyi'nce seçildiğinden, demokratik meşruiyet ve üye devlet nüfuslarının temsiliyeti bakımlarından WGAD'ye nazaran daha ileri bir örnek olarak görülebilecektir.

Keza, PAB'in kararlarına konu olan şikâyetleri ele alış esas ve usulleri incelendiğinde, WGAD ile benzerlikler görülmektedir. Şöyle ki, PAB Komitesi de tüm insan hakları sözleşme ve standartlarını, bölgesel ve küresel düzey ayırımı yapmadan şikâyetlere uygulayabilmektedir. Komite, önüne gelen şikâyetleri nızalı kaza usulü ile ele almaktadır. Hatta WGAD'ye nazaran yapacağı incelemelerde, ilave silahlara da sahiptir. Buna göre, PAB Komitesi bilirkişi dinleyebilir, başvuran ve ilgili hükümet dışındaki bilgi kaynaklarından da bilgi derleyebilir. WGAD'de ise kural olarak başvuruların ele alınmasında, bilirkişi dinleme veya yerinde incele-

³⁴ “*Concludes that Mr. D. was convicted in violation of his right to freedom of expression and considers that, as a consequence, his parliamentary mandate was arbitrarily invalidated; ...and decides to close the case, as Mr. D. has not been a member of parliament since 2011 and that the complainant has not provided updated information on his situation, in spite of repeated requests to that end (para.6)*”. Söz konusu kararın tamamına erişim için bkz. <http://archive.ipu.org/hr-e/comm149/TK41.pdf>; Erişim: 18.04.2023.

me ziyareti gibi usuller kullanılmamakta, dosya üzerinden inceleme usulü yaygın olarak benimsenmiş bulunmaktadır.³⁵

Ayrıca, WGAD uygulamasına benzer şekilde PAB Komitesi kararlarının da izleme usulü (follow-up) bulunmaktadır. Buna göre, Komite kararıyla saptanan ihlâlin giderildiği belirlenene kadar konu Komite'nin gündeminde tutulabilmektedir. Keza PAB Komitesi tarafından verilen kararlar tavsiye şeklinde alınmakta ve bu konuda BM Komiteleri ile ifadelendirilmesi (wording) ayrıyet taşımaktadır.

Komite, Taraf Devlet ve/veya şikâyet edenin hazır olduğu duruşmalar da yapabilmekte ve başvuruya ilişkin şifahi bilgileri ilgili devletin temsilcileri ve başvurudan alabilme olanağına sahip bulunmaktadır. Bu olanak uygulamada WGAD için öngörülmüş değildir.

Son olarak, PAB Komite üyeleri veya sekretaryanın görevlendireceği bir uzmanın, ihlâlin iddia edildiği ülke içi yargulamaları, ilgili devletle mutabakat halinde yerinde izleme ve gözlemlerini rapora bağlayarak PAB'a sunma uygulaması da söz konusu olabilmektedir.

Öte yandan, konumuz bakımından önem taşıyan diğer bir mesele de AİHM'ye bireysel başvuru meselesidir. Gerçekten de, AİHM'e bir konuda bireysel başvuruda bulunabilmesi için aranan diğer koşulların yanı sıra aynı meselenin başka bir uluslararası merci önüne götürülmemiş olması şartının da tahakkuku gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir başvuru diğer kabuledilebilirlik koşullarını yerine getirirse bile mesele "*başka bir uluslararası çözüm merciine daha önceden sunulmuş bir başka başvuruyla esasen aynı olup yeni olgular içermiyorsa*" (AİHS, m.35/2) AİHM tarafından kabul edilemez bulunacaktır. Nitekim AİHM *Gürdeniz/Türkiye* kararında, yukarıda PAB Komitesiyle karşılaştırmalı perspektiften incelenen BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu'nu AİHS'nin 35/2 maddesi uyarınca uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merci olarak kabul etmiştir (*Ayrıca bkz. Peraldi/Fransa, Başvuru No.2096/05, 07.04.2009; Savda/Türkiye, No.42730/05, 12.06.2012; Çiçek/Türkiye, No.55853/14, 13.11.2014; Ali Deniz Kutluk ve diğer 145 Başvuru/Türkiye, No.53980/10, 10.06.2014*). Anılan başvuruda AİHM, aralarında başvuranın da bulunduğu kişilerin, BM

³⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Ulutaş, **Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları Mekanizmaları ve Bireysel Başvuru Yolları**, Adalet, Ankara, 2019, s.99; Ayrıca bkz. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-arbitrary-detention>; Erişim: 18.04.2023.

Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu'na (WGAD) başvurduğunu ve bu konuda şikâyetleri hakkında karar verildiğini belirterek Sözleşme'nin 35/2 maddesi uyarınca başvurunun kabul edilemez bulunmasına karar vermiştir.³⁶

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası hukuk doktrininde, bilhassa son dönemde uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk bakımından önemlerinin giderek artmakta olduğu görüşü dile getirilmektedir. Daha 21. yüzyılın başlarında, uluslararası hukukun başat aktörleri olan devletlerin yanında, gerek bireylerin ve gerekse uluslararası örgütlerin, hem uluslararası ilişkilerde hem de uluslararası hukukta giderek daha fazla bir rol oynayacağı düşüncesi ortaya konulmaktaydı. Bu bağlamda, uluslararası örgütlerin, devletler arasında ilişki kurulmasına duyulan ihtiyaç ve bu ilişkilerin giderek karşılıklı bağımlılık ilişkisi doğurması ve devamlılık arz eden yapılara gereksinim duyulmasından doğduğu tespiti yapılmaktadır.

Öte yandan, uluslararası örgütlerin sınıflandırılması bakımından çok sayıda tasnif yapılmakta olup bu konuda ilk akla gelen ayırım ise uluslararası örgütlerin, üyelerinin coğrafi konumları ve yetki alanları bakımlarından sınıflandırılması veya faaliyet konularının BM gibi genel olması ya da DSÖ gibi uzmanlık gerektiren spesifik konulara hasredilmesi açılarından sınıflandırılmasıdır.

Uluslararası örgütlerle ilgili en önemli meselelerden birisini uluslararası hukuk kişiliği meselesi teşkil etmektedir. Şahsiyet, uluslararası örgütün kurucu unsurlarından birisi olmanın yanı sıra onun adeta alâmeti fârikasıdır, yani diğer uluslararası kuruluşlardan onu ayıran temel özelliğidir. Keza, uluslararası örgütün uluslararası hukuk düzeninde devletlerden ayrı, kendi iradesine göre hareket eden, haklara sahip olabilen ve yükümlülükler üstlenebilen bağımsız bir varlık kazanması şahsiyet sayesinde. Diğer bir deyişle, devletler için egemenlik ne anlam taşıyorsa, uluslararası örgütler için de şahsiyet aynı öneme sahiptir. Bu noktada, Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD), BM Genel Kurulunun talebi üzerine vermiş olduğu 11 Nisan 1949 tarihli ve "*Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*" başlıklı istişarî görüş kararı, uluslararası

³⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Taha Büyüktavşan, "Uluslararası Diğer Bir Soruşturma veya Çözüm Mercii Olarak İnsan Hakları Konseyi Keyfi Gözetli Çalışma Grubu", **Uluslararası Hukuk Bülteni**, Sayı:12, Eylül-2017, (ss.35-37), s.37.

sı hukuk bakımından hukuki kişiliğe sahip olmanın koşul ve esasları açısından köşe taşı niteliği taşımaktadır.

Esasen, bir uluslararası örgüt için hukuki kişiliğe sahip olmak, kendisini teşkil eden üyelerinden ayrı olarak uluslararası düzlemde haklara, yükümlülüklerle ve sorumluluğa sahip olabilmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bir uluslararası örgüt açısından hukuk kişiliğinin varlığı, uluslararası ölçekte yetki kullanılabilirlik esas alınarak değerlendirilmektedir. Eşik bir kavram olması nedeniyle uluslararası örgütler bu kıstası aştıkça hukuk kişiliklerinin sınırlarını genişletmiş olmaktadır. Uluslararası örgütler açısından tanınma anlamına gelen bu ölçüt olmazsa olmaz derecesinde büyük öneme sahip kabul edilmektedir. Bunun için de örgütün kendisini teşkil eden devletlerden yeterli ölçüde müstakil ve süreklilik taşıyan bir iradeye sahip olması gerekmektedir. Buna göre, örgütün uluslararası hukuk kişiliği, anılan iradenin belirlenmesiyle berraklaşır. Bu irade hür bir iradedir ve üye devletlerin iradelerinin toplamı veya kaynaşmış hali değildir. Burada ortaya çıkan irade münferit bir iradedir, müstakildir ve diğer uluslararası hukuk öznelerinin iradelerinden farklıdır. Bu irade örgütün kurucu anlaşmasında sarıh bir şekilde belirtilebilir, şayet böyle bir belirleme yoksa kurucu anlaşma ile örgüte verilen görevler ile tanınan yetkiler vasıtasıyla da bu irade tespit edilebilir.

Diğer taraftan, uluslararası hukuki kişiliğe sahip tüm uluslararası örgütlerin [mutat olduğu üzere] her zaman bir kurucu andlaşma ile kurulmadığı vurgulanmaktadır. Bu konuda BM Genel Kurulu örneği verilmekte olup BM Genel Kurulu'nun almış olduğu kararlar (resolution) ile BM Çocuk Fonu (UNICEF) gibi uluslararası örgütlerin kurulduğuna işaret edilerek söz konusu BM Genel Kurulu kararının anılan uluslararası örgütler için birer kurucu enstrüman olarak hizmet gördüğü tespiti yapılmaktadır.

Çalışmamızda, genel olarak ele alınan uluslararası hukuk kişiliği sahipliği perspektifinden yapısı ve işleyişi incelenen Parlamentolararası Birlik (PAB), ege-men devlet parlamentolarının uluslararası örgütü olup 1889 yılında kurulmuştur. PAB'in tarihçesine baktığımızda, söz konusu örgütün temellerinin İngiliz *William Randal Cremer* ve Fransız *Frédéric Passy* tarafından atıldığını görmekteyiz. Gerçekten de PAB, kuruluşundan bugüne geçirdiği evrelerle başlangıçta milletvekillerinden oluşan bir dernek olarak kurulmuşken, küresel çapta ve tam bir uluslararası örgüt haline dönüşmüştür. Hâlihazırda 179 devletin parlamen-

tosu PAB'in üyesidir. Türkiye'den de PAB Türk Grubu adı altında, PAB Genel Kurullarına katılım sağlayan ve milletvekillerinden oluşan bir grubumuz bulunmaktadır.

Öte yandan, PAB'in uluslararası hukuk karşısındaki hukuki durumu konusunun ele alınması önem taşımaktadır. Bu noktada, konuya ilişkin uluslararası hukuk literatürü tarandığında, ilk olarak göze çarpan ve doktrinde sıklıkla atıf yapılan 31 Mayıs 1999 tarihli, hukuk profesörleri *Ian Brownlie* ve *Guy S. Goodwin-Gill*den PAB Başkanının resmi talebi üzerine alınan hukuki mütalaada, PAB'in bir uluslararası örgüt olduğu, uluslararası bir STK (NGO) olmadığı açıklıkla ve delilleri ile belirtilmiştir. Keza söz konusu görüşte, devletlerin PAB ile bir STK ile yazışır gibi yazışmadıkları ve diplomatik usul kullandıkları, PAB'in fonlamasının özel fonlar değil üye devlet parlamentolarının zorunlu katkıları ile olduğu belirtilmiştir. Söz konusu görüşte ayrıca, PAB'in bağımsızlıktan da yararlandığı ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile PAB personeli ihtilafları için hakemlik yapmak üzere anlaşma da imzaladığına işaret edilmiştir. Dolayısıyla, PAB Statüsü ve diğer normatif düzenlemeler ile uygulama örneklerinin yanı sıra doktrin görüşleri hep birlikte göz önüne alındığında, PAB'in bir hükümet dışı örgüt olmayıp kamusal uluslararası hukuka göre hareket eden ve insan hakları ile demokrasi alanlarında faaliyet gösteren, uluslararası hukuki kişiliğe sahip bir uluslararası örgüt olduğu kanaatine varılmış olmaktadır.

Diğer taraftan, PAB bünyesinde çeşitli tematik Komiteler bulunmaktadır. Söz konusu Komiteler içinde konumuzla ilgili önemli veçheleri olan Komite ise 10 üyeden mürekkep olan Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'dir. Komite, kendisine yapılan bireysel şikâyetleri de incelemektedir. Komite, şikâyet inceleme ve diğer görevlerini yerine getirirken, bölgesel ve küresel uluslararası insan hakları standartlarını uygulayacaktır. Ancak, burada gözden kaçırılmaması gereken nokta ise Komite'nin bireysel başvuruyu üye devlet parlamenterlerinden gelen başvurular şeklinde ele alması, diğer bir deyişle Komite'ye bireysel başvuru olanağının parlamenterlere hasredilmiş olmasıdır.

Parlamenterlerin İnsan Hakları Komitesi'nin yapısı ve kendisine yapılan şikâyet başvurularını ele alış biçimine bakıldığında, mahiyeti itibarıyla bir BM sözleşme dışı mekanizması olan BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu ile bazı benzerlikler gösterdiği görülmektedir.

Bu noktada, çalışmamızda irdelenen PAB ve anılan Komitesi'nin çalışmaları, ülkemizin de üyesi bulunduğu bir uluslararası örgüt olması bakımından önem taşımaktadır. Keza, yetkisi küresel çapta cari olan ve küresel demokrasilerin temsilcilerinin yer aldığı, tüm insanlığa ait küresel meselelerin tartışıldığı önemli bir forum olan bu örgütün gündeminde yer alan tematik başlıklar ile faaliyet ve kararlarına ilişkin farkındalığın artırılması ve bu alanda daha fazla bilimsel çalışma yapılması tavsiyeye şayan görülmektedir. Elbette aynı değerlendirme, ülkemizin de üyesi bulunduğu veya yakın zamanda üyeliği değerlendirdiği diğer bölgesel veya küresel uluslararası örgütler için de geçerlilik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Yusuf AKSAR**, Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk, Cilt:1, Seçkin, Ankara, 2013.
- Denis ALLAND**, Manuel de droit International Public, Presses Universitaires de France, 2014.
- C.F.AMERASINGHE**, Principles of the Institutional Law of International Organizations, Cambridge, 2005.
- Ravi Sharma ARYAL**, Interpretation of Treaties: Law and Practice, Deep & Deep Publications, New Delhi, 2003.
- Rona AYBAY**, Uluslararası Yargı, Alfa, İstanbul, 2013.
- İslâm Safa KAYA/Mustafa AYKANAT, "Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Hukuk Kişiliği: OPEC Örneği", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, Cilt:16, Yıl:16, Sayı: 4, (ss.63-78).
- Ian BROWNLIE**, Principles of Public International Law, Oxford, 7 th Edition, 2008.
- Muhammed Taha BÜYÜKTAVŞAN**, "Uluslararası Diğer Bir Soruşturma veya Çözüm Mercii Olarak İnsan Hakları Konseyi Keyfi Gözaltı Çalışma Grubu", Uluslararası Hukuk Bülteni, Sayı:12, Eylül-2017, (ss.35-37).
- Mehmet Emin ÇAĞIRAN**, Uluslararası Örgütler, 2.Baskı, Turhan, Ankara, 2014.
- Beril DEDEOĞLU**, "Uluslararası Örgütlerin Farklı Sınıflandırılma Biçimleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Yıl: 1998, Cilt: 49, (ss.15-30).
- Philippe BRAILLARD/Mohammad Reza DJALILI**, Les Relations Internationales, Puf, 9e Edition, 2012.
- Patricia EGLI**, Introduction to Public International Law, DIKE Publication, Zürih, 2016.
- Nergiz EMİR**, "Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliğinin Sonuçları", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.
- Enver BOZKURT/Yasin POYRAZ/Selcen ERDAL**, Devletler Hukuku, Legem, 10.Baskı, Ankara, 2020.

- Carlo FOCARELLI**, International Law, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2019.
- Elena C. Díaz GALÁN**, “Las Organizaciones Internacionales Como Sujetos Del Derecho Internacional Algunas Reflexiones Sobre Los Orígenes”, Revista De Estudios Políticos Y Estratégicos, 6 (1), 2018, (ss.94-114).
- Aslan GÜNDÜZ**, Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler-Örnek Kararlar, 4.Baskı, Beta, İstanbul, 2000.
- Ahmet M.GÜNEŞ**, Avrupa Birliği Hukukuna Giriş, İstanbul, 2013.
- Anders HENRIKSEN**, International Law, 2 nd Edition, Oxford, 2019.
- Tufan HÖBEK**, “Legal Personality of International Organizations in the Absence of a Constituent Legal Instrument: The Case of the OSCE”, Doktora Tezi, Universitat Wien, Viyana, 2020.
- Roberto VIRZO/Ivan INGRAVALLO**, Evolutions in the Law of International Organizations, Brill, Leiden, 2015.
- Mark Weston JANIS**, International Law, Wolters Kluwer, 6 th Edition, 2012.
- Yücel ACER/İbrahim KAYA**, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, Seçkin, Ankara, 2019.
- Gülsüm KAYA**, “Uluslararası Hukukta Kişilik”, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2020.
- Sean D.MURPHY**, Principles of International Law, 3 rd Edition, West Academic Publishing, 2018.
- Süleyman Sırrı TERZİOĞLU/Bahadır Bumin ÖZARSLAN**, Uluslararası Örgütler Hukuku, Adalet, Ankara, 2016.
- Hüseyin PAZARCI**, “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukuna Göre Andlaşma Kavramı”, MHB, Yıl: 10, Sayı: 1-2, 1990, (ss.151-163).
- Hüseyin PAZARCI**, Uluslararası Hukuk, Turhan, Ankara, 2012.
- Kamuran REÇBER**, Uluslararası Hukuk, Dora, Bursa, 2018.
- Bob REINALDA**, The Ashgate Research Companion to Non-State Actors, Ashgate, 2011.

Yıldıray SAK, "Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuk Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği'nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği", DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Özel Sayı, 2010, (Basım Yılı: 2012), (ss.1205-1230).

Dan SAROOSHI, International Organizations and their Exercise of Sovereign Powers, Oxford, 2005.

Finn SEYERSTED, Common Law of International Organisations, Martinus Nijhoff, Leiden-Boston, 2008.

Surya P.SUBEDI, The Effectiveness of the UN Human Rights System, Routledge, London/New York, 2017.

Melda SUR, Uluslararası Hukukun Esasları, Beta, 5.Baskı, İstanbul, 2011.

Christian TIETJE, The Status of International Law in the European Legal Order: The Case of International Treaties and Non-Binding International Instruments, (in Jan WOUTERS/Andre NOLLKAEMPER/Erika de WET (Eds), The Europeanisation of International Law, Asser Press, 2008).

Ahmet ULUTAŞ, Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları Mekanizmaları ve Bireysel Başvuru Yolları, Adalet, Ankara, 2019.

Şeref ÜNAL, Uluslararası Hukuk, Yetkin, Ankara, 2005.

Jan KLABBERS/Asa WALLENDHAL, Research Handbook on the Law of International Organisations, EE, Cheltenham, UK, 2011.

Matthias RUFFERT/Christian WALTER, Institutionalised International Law, CH-Beck-Hart-Nomos, 2015.

Bruno de WITTE, The Emergence of a European System of Public International Law: The EU and Its Member States as Strange Subjects, (in Jan WOUTERS/Andre NOLLKAEMPER/Erika de WET (Eds), The Europeanisation of International Law, Asser Press, 2008).

Elektronik Kaynaklar

Opinion: The Inter-Parliamentary Union (IPU); [http://archive.ipu.org/finance -e/opinion.pdf](http://archive.ipu.org/finance-e/opinion.pdf) ; Erişim: 04.03.2023.

<https://www.ipu.org/about-ipu/history-ipu>; Erişim: 18.04.2023.

<https://www.ipu.org/about-ipu/members> ; Erişim: 18.04.2023.

<https://www.ipu.org/about-ipu/statutes-and-rules-ipu> ; Erişim: 18.04.2023.

<https://www.tbmm.gov.tr/pab-turk-grubu>; Erişim: 18.04.2023.

<https://www.ipu.org/about-ipu/structure-and-governance>; Erişim: 18.04.2023.

[https://cms.rajyasabha.nic.in/UploadedFiles/Procedure/HandBookForMembers/
English/ Handbook2022.pdf](https://cms.rajyasabha.nic.in/UploadedFiles/Procedure/HandBookForMembers/English/ Handbook2022.pdf); Erişim: 18.04.2023.

<https://www.ipu.org/about-ipu/statutes-and-rules-ipu>; Erişim: 18.03.2023.

<http://archive.ipu.org/hr-e/comm149/TK41.pdf>; Erişim: 18.04.2023.

<https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-arbitrary-detention>;
Erişim: 18.04.2023.

<https://www.britannica.com/topic/international-law/International-organizations>;
Erişim: 19.04.2023.